

Каменчук Т.О.,
Гордеєва М.

Пізнавальна і практична сторона політичної компетентності

УДК 328.187

Каменчук Т.О.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
Гордеєва М.,
студентка факультету
початкового навчання
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Політична компетентність має дві сторони – пізнавальну та практичну. Пізнавальна сторона є знаннями, якими повинен володіти керівник або члени керівного політичного органу, щоб успішно керувати й панувати. Практична сторона виражається в рішучості проводити в життя обраний курс та у відповідальності політиків за те, що відбувається під їх керівництвом. Тому доцільно розглянути обмеженість політичної компетентності в системі управління спочатку в гносеологічному, а потім у праксеологічному аспектах.

Ключові слова: політична компетентність, соціально-політичний процес, політик, керівник, влада, держава.

Политическая компетентность имеет две стороны – познавательную и практическую. Познавательная сторона выступает как знания, которыми должен обладать руководитель или члены руководящего политического органа, чтобы успешно управлять и властвовать. Практическая сторона выражается в решимости проводить в жизнь выбранный курс и в ответственности

политиков за то, что происходит под их руководством. Поэтому целесообразно рассмотреть ограниченность политической компетентности в системе управления сначала в гносеологическом, а затем в праксеологическом аспектах.
Ключевые слова: политическая компетентность, социально-политический процесс, политик, руководитель, власть, государство.

Political competence has two sides – cognitive and practical. The cognitive side acts as knowledge that a leader or members of a leading political body must possess in order to successfully manage and rule. The practical side is expressed in the determination to implement the chosen course and the responsibility of politicians for what happens under their leadership. Therefore, it is advisable to consider the limited political competence in the management system first in the epistemological and then in the praxeological aspects.

Key words: political competence, socio-political process, politician, leader, government, state.

Взаємодія політика-керівника та соціально-політичного процесу може бути представлена в гносеологічному аспекті як суб'єкт-об'єктне відношення. Розглянемо окремо обмеження компетентності, що виходять зі специфіки об'єкта (соціально-політичного процесу) та специфіки суб'єкта (політика або групи політиків, які стоять при владі).

Обмеження, що накладаються об'єктом

Першою складністю, що трапляється на шляху придбання політиком повноти компетентності, є **відсутність чітких сформульованих наукою та бездоганно діючих законів**, які керують життям суспільства й плином історії. Коли інженер починає проектування машини або будівництво будинку, він спирається на емпіричні й теоретичні знання, і якщо не бути невігласом та не порушувати технології, позитивний результат неминучий. Власне, усі «інженерні утопії» технократизму засновані саме на уявленні про можливість виявити й використовувати в політиці такі ж непорушні та однозначні закони. Однак ця справа більш складна. Навіть економіка, найбільш математизована дисципліна з комплексу соціальних і гуманітарних наук, не може надати політикам чіткі й недвозначні рецепти щодо ефективного розвитку промисловості, сільського господарства, сучасних рецептів стимулювання праці тощо [2, с. 122]. В Україні можна побудувати хмарочос «як в Америці», проте не можна побудувати економіку «як в Америці» просто тому, що Україна – не Америка, це інша територія, інша історія, інший клімат, своєрідний менталітет, не схожий на американський. Ті ж економічні «закони» – виведені західними тео-

ретиками повторювані зв'язки – у різних країнах і регіонах світу «працюють» по-різному. Реальність спростовує уявлення про людину як «власне раціональну істоту», завжди заклопотану матеріальною вигодою. Такий прагматичний суб'єкт – представник західної історії (європейської та американської). У традиційних суспільствах люди досить часто віддають перевагу іншим цінностям.

Звичайно, процес глобалізації деякою мірою нівелює ціннісну систему населення світу, уніфікує орієнтири, однак суспільно-економічні закони все-таки не стають ні стабільними, ні єдиними. Щоб бути ефективним керівником, політик має володіти не лише компетентністю (оскільки повна компетентність через відсутність точного знання законів при цьому неможлива), а й інтуїцією, конкретним мисленням, здатністю судження, що означає застосування загальних правил до окремих випадків. Можливо, при цьому необхідно знаходити також зовсім особливе оригінальне правило, відкривати індивідуальні закони для конкретної території. У фізиці таке неможливо, а під час вивчення суспільства часом навіть необхідно [2, с. 28]. Однак це вже завдання творчості, а не пізнання, що забезпечує просту компетентність.

Другий момент, тісно зв'язаний із першим, – **закритість від людей майбутнього**. Воно закрите й від політиків. Майбутнє можна припускати, проте його неможливо знати достеменно. Власне, на цьому також позначається відсутність чіткого закону, здатного забезпечити за наявних стартових позицій конкретний результат. Завтрашній результат будь-якого політичного рішення

завжди має вірогідний характер. Найбільш компетентний політик не може гарантувати однозначних позитивних наслідків, тому що в події можуть втрутитись безліч факторів, які можуть змінити ситуацію. Звичайно, політологи здатні скласти багато сценаріїв, заздалегідь припустити, які лінії розвитку подій найбільш імовірні, однак, окреслюючи ареал можливостей, вони, як правило, не беруться стверджувати, яка саме лінія візьме гору. І це правильно, оскільки найбільш обґрунтовані пророкування найчастіше спростовуються історією.

Оскільки майбутнє достеменно не відоме, можливі ситуації, коли сьогоденне вподобання політиком одного з декількох варіантів вибору може вважатись настільки ж раціональним та обґрунтованим, як інший його вибір. З одним і тим же ступенем компетентності можна обирати зовсім протилежні рішення, кожне з яких буде по-своєму обґрунтованим та припустимим. Для актора, що дивиться з моменту «зараз», перспективи різних стратегій рівні, і тільки час (можливо, досить тривалий) покаже, як потрібно було зробити, якби заздалегідь знати події майбутнього.

Обмеження політичної компетентності керівництва принциповою закритістю майбутнього є вагомим аргументом для супротивників соціального інженерингу й довгострокового планування. Широко відома критика К. Поппером марксистської концепції, що припускає знання «логіки історії», на базі якої можна створювати довгострокові соціальні програми, що включають радикальні суспільні перетворення. Якщо телеологія й існує, вона схована від людського погляду [4, с. 12]. Спроба будувати сьогодишню політику зі спиранням на довгостроковий прогноз, як правило, обертається збоями й протиріччями. Тому практичні політики сучасного постіндустріального суспільства, маючи та формулюючи стратегічні інтереси й цілі своєї країни, не створюють єдиний генеральний план розвитку на десятиліття вперед. Вони надають подіям можливість до певної міри складатися спонтанно, прагнуть контролювати здебільшого день сьогодишній, а не завтрашній, рухатись у руслі поточних подій.

Обмеженість компетентності лідера та керівного органу (тобто будь-якого могутнього управлінського центру) пов'язана також зі **спонтанністю, стихійністю суспільного розвитку, його різноманіттям і включенням у нього таких моментів, як людська свобода та воля** [4, с. 53]. У суспільному житті проходять безліч явних і прихованих процесів, події в центрі не збігаються із ситуацією на периферії, за великих розмірів держави північ і південь, захід і схід проявляються по-різному [4, с. 33]. Безліч людських доль сплітаються та перетинаються, утворюючи тканину соціально-політичного життя. Образ правителя, який бачить усе наскрізь, «сокола гострозорого» – еле-

мент колективного підлабузництва, вид соціальної міфології, властивої насамперед тоталітарній державі. Проте й найкращий правитель не може знати та контролювати все як в економіці, так і в політиці. При цьому не працює також метафора суперкомп'ютера, тому що люди – не персонажі комп'ютерної гри, вони мають свою волю, нехай часом нерозумну, проте реальну.

Фактично людям, які очолюють державу та визначають її політику, протистоять дві групи факторів, які важко піддаються раціональному пізнанню й контролю: а) несподівані та непрогнозовані вольові прояви громадян; б) несподівані для всіх і не завжди прогнозовані стихійні процеси, у які виливаються, здавалося б, свідомі й зрозумілі дії [4, с. 94].

Ще класики марксизму вказували на те, що особливість розгортання історичного процесу виявляється в утворенні результатів тих свідомих дій, які здійснюють люди. Однак результат виявляється несподіваним для всіх учасників процесу, він не відповідає їхнім сподіванням і розумно поставленим цілям. Сучасні автори також наводять численні приклади перетворення споконвічно раціональних дій на ірраціональні й алогічні. Так, Р. Будон, спираючись на ідеї В. Парето, пише про це так: «Наприклад, Хтось, будучи підприємцем і випробовуючи тиск конкуренції, знижує ціни, щоб залучити клієнтуру Іншого. Якщо незабаром структура ситуації підштовхує Іншого до аналогічних дій, то задумана Кимось «стратегема» зазнає краху. У результаті єдиним наслідком стає боротьба між Кимось та Іншим. Природно, Хтось здатний передбачати реакцію Іншого. Проте навіть у цьому випадку він приречений на зниження цін, інакше Інший виявиться в становищі, що дає йому змогу перехопити клієнтів Когось. Таким чином, поведінка Когось раціональна, оскільки забезпечує йому захист від можливої агресії з боку Іншого, проте водночас вона ірраціональна, оскільки Хтось зазнає збитків. Домовленість між Кимось та Іншим, зрозуміло, могла б вирішити ці проблеми. Однак вона ймовірна лише в тому разі, якщо Хтось та Інший удвох поділяють ринок або кількість їх конкурентів невелика» [1, с. 137]. Відповідно, як підкреслював В. Парето, чисельність протагоністів визначає структуру ситуації, у якій перебувають її учасники. Якщо вони нечисленні, то досягнення угоди цілком імовірне, оскільки дія кожного з них може бути раціональною, або «логічною». Якщо ж вони численні, то шанси кожного з них на раціональність вчинку є невеликими [1, с. 163]. Це положення, яке спостерігається в економіці, характерне також для політики, яка до того ж робить економіку одним із регіонів свого впливу.

Об'єкт політичного знання й політологічної теорії – **соціальні групи, люди, актори громадського життя**. Компетентність політика та

органів влади створюється за рахунок інформації, яка надходить від цього своєрідного об'єкта, що являє собою сукупність суб'єктів. А суб'єкти не завжди надають владі адекватну інформацію про себе. Соціологам відомо, як важливо правильно сформулювати питання під час анкетування або інших опитувань населення, де мова йде про потреби, бажання й сподівання людей. І справа навіть не в зловмисному обмані. Люди нерідко несвідомо лукавлять у відповідях, декларують не ті бажання й установки, що в них є насправді, а ті, які їх піднімають у власних очах, здаються найбільш пристойними або престижними. Крім того, надання інформації владі може бути вкрай невиконаним, таким, що діє проти самого інформатора. Американський дослідник Дж. Ілстер пише: «Вимога надання точної інформації про свої виробничі потужності рідко збігається з інтересами людей, подібним же чином не в інтересах людей повідомляти правдиву інформацію про те, яку суму вони готові витратити на придбання споживчих товарів» [3, с. 52]. Економіка радянського типу добре відома своїми перевертеними мотивами, спрямованими проти правдивої звітності. Іноді страх бути покараним як носій поганих новин створює спонукання представляти обставини краще, ніж вони є насправді. В інших випадках своєкорисливість веде людину до представлення ситуації гірше, ніж насправді (наприклад, коли менеджер дає занижену величину виробництва, щоб уникнути збільшення своєї квоти). В основному можна чекати появи схожих проблем у будь-якій системі, яка залежить від збору інформації з децентралізованих джерел, у тому числі в політичній.

Обмеження, що накладаються суб'єктом

Інформація, що надходить до суб'єкта влади й управління, потрапляє не в яку-небудь об'єктивну інстанцію, а до живої людини, для якої характерні всі прагнення та надії, властиві людям. Тому обмежником компетентності з боку суб'єкта є його **можлива мотиваційна упередженість та емоційна ангажованість**. Тобто політик бачить, що до нього надійшла тільки така інформація, яку він бажає розглянути, несвідомо чи свідомо ігноруючи ті її сторони, які йому не подобаються, не збігаються з його версією подій.

Керівник або група керівників є активними інтерпретаторами будь-яких даних, які надходять до них, що означає вплив на їх розуміння насамперед суб'єктивізму. Над цією проблемою активно працювали на Заході соціологи феноменологічного напрямку, які бажали скоротити суб'єктивізм уже на рівні інтерв'юєрів і дослідників, які ведуть первинну обробку соціологічного матеріалу [4, с. 215].

Яскравим прикладом цілковитої сліпоти стосовно негативних даних про стан країни й народу є М.С. Горбачов періоду 1990–1991 рр., який через захопленість своєю міжнародною попу-

лярністю ігнорував тоді сигнали про наростання кризових явищ. Й.В. Сталін, навпаки, мав надмірну підозрілість, тому будь-яку найменшу незгоду трактував як ворожу вилазку, що повинна бути припинена. Таким чином, в одному випадку компетентність спотворювалася за рахунок небажання вірити в «кепські обставини», а в іншому – за компетентність видавались перебільшені уявлення про супротивників, зрадників і ворожих вивідачів.

Важливим «перевертучачем» інформації, що надходить до політика, може бути його **власна морально-психологічна недосконалість, ірраціональні бажання, агресивність**. Е. Фромм, відомий психоаналітик і фрейдомарксист, вказує: «Ірраціональні бажання ненаситні. Так, бажання, породжені заздрістю, прагненням до володіння, садистичними схильностями, не зникають із їх задоволенням, хіба що на деякий час. Ці бажання не можуть бути «задоволені» через саму їх природу. Вони походять із почуття постійної внутрішньої незадоволеності. Навіть якби людина задовольнила всі свої бажання, пов'язані з прагненням до влади й деструктивними імпульсами, її страх і самотність усе одно залишилися б, а отже, залишилася б і напруга» [5, с. 76]. Учений взагалі вважає, що саме по собі прагнення до влади, до панування над іншими людьми – деструктивна сила, прояв нездатності людини до продуктивної діяльності (творчої, пізнавальної, естетичної). З ним важко погодитись цілком, однак варто визнати, що у владу справді нерідко приходять люди, які жадають самоствердження, і це самоствердження вони черпають у можливості маніпулювання людьми. М'яка, тиха, виважено-об'єктивна людина навряд чи візьметься робити політичну кар'єру, розпоряджатись тисячами й мільйонами життів, віддавати накази [5, с. 78].

Звичайно, в епохи великих соціальних зламів і перебудов політичний процес часом виносить до вершин влади людей, які свідомо не прагнули посісти це місце. Однак такі політики не утримуються на своїх місцях, якщо не виявлять бажання панувати. Пристрасті великої сили – постійний супутник політичного життя, проте вони ж руйнують компетентність, що ґрунтується на об'єктивності й раціональності. Ще гірше, якщо це пристрасті невротичного характеру – нав'язливі стани (неприборкана корисливість або невтомна мстивість). Дуже жадібна або дуже мстива людина не в змозі бути по-справжньому компетентною. Звичайно, морально хибні люди здатні послідовно досягати своїх цілей, у тому числі й політичних, проте ці цілі, як правило, обертаються на ірраціональні та руйнівні процеси для громадського життя.

Наступне обмеження компетентності, що виходить від суб'єкта політичного управління, – **надмірна ідеологізованість, наявність стійких забобонів, надлишкова прихильність до пев-**

них доктрин і концепцій, у тому числі націоналістичних. Так, керівник, який заскнів у тоталітарно-комуністичній ідеології, навкруги бачить підступ імперіалістів, фашист навіть в об'єктивній інформації побачить погрозу з боку «червоних», а здатний прийти до влади представник сучасного неоязичництва скрізь буде бачити змову й диверсії з боку євреїв.

У цьому контексті вже зазначалось, що компетентність політичного керівництва пов'язана з наявністю ідеології, яка так чи інакше проводиться в маси, з присутністю національної ідеї, здатної об'єднати населення в єдину державність, розбудити почуття патріотизму. Очевидно, для того щоб керівництво країни працювало успішно, воно повинне дотримуватись розумного балансу між ідеологічністю та прагматизмом. Надмірна ідеологізація робить бачення однобічним, звуженим, спотворює картину соціальної дійсності, ставить перешкоди не лише для наукової раціональності, а й для здорового глузду.

Ще один момент, який необхідно назвати, – **проста можливість помилки.** Якими б розумними й гнучкими не були політики, який би високоосвічений штат помічників не підказував їм припустимі рішення, оскільки майбутнє від нас закрито, помилитися може будь-яка людина та будь-яка свідомо діюча група. Помилка диктується вірогідністю наслідків, які ми можемо бачити лише із сьогодення. Сьогодні ми не знаємо, який вибір завтра виявиться правильним, і ґрунтуємось на більш-менш правдоподібних припущеннях. Тому помилились може діяч будь-якого рівня.

Необхідно враховувати також такі причини прояву помилки, як звичайне незнання або дурість.

Незнання (некомпетентність) може бути викликане як відсутністю адекватних уявлень про наявне становище справ (може бути з причин, що досить повну інформацію просто неможливо одержати), так і відсутністю правильної схеми тлумачення наявних фактів.

Що стосується дурості, тобто нездатності правильно зрозуміти й оцінити ситуацію, то проти неї, як відомо, ліків немає, і вона трапляється на найрізноманітніших рівнях влади та управління. За всієї витонченості сучасної психології ще не розроблені досить точні методики, здатні визначати якість людського розуму. Усі західні тести можуть щонайбільше виявити здатність до вирішення

математичних головоломок або рівень стихійної ерудиції, проте визначити здатність до вирішення практичних політичних завдань, особливо в складних обставинах, вони не можуть. До того ж таке рішення, як правило, є творчим, неоднозначним, до певної міри ризикованим, його не можна змодельовувати заздалегідь. Тому жодне «сито на розум і дурість» під час підбору кадрів та тим більше самостійного просування політика не діє.

Ще один фактор, що виходить від суб'єкта політичного управління, який необхідно розглянути, – це **мимовільне перенесення власних стандартів раціональності на ті групи громадян, які керуються своїми, не очевидними для влади розуміннями.** Якщо таке перенесення відбувається, то компетентність політичного управління зводиться нанівець. Влада може оцінювати поведінку цілих соціальних груп як дивну й нераціональну, тоді як вона є цілком прагматичною з погляду самих акторів, які підтримують власний інтерес. Розуміння щирих мотивів громадян є дуже важливим для правильного формування законодавства, відповідно, істинно компетентними рішеннями при цьому будуть ті рішення, які зможуть привести в гармонію глибокі інтереси населення з управлінськими інтересами влади.

Як уже зазначалося, політична компетентність у державному управлінні не зводиться винятково до пізнавального ракурсу та містить у собі момент формування рішення та його реалізацію, а також відповідальність за все, що свідомо зроблено.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Будон Р. Место беспорядка. Критика теорий социального изменения / Р. Будон ; пер. с франц. М.И. Криченко. – М. : Аспект-пресс, 1998. – 284 с.
2. Дебор Г. Общество спектакля / Г. Дебор ; пер. с франц. С. Офертаса и М.С. Якубович. – М. : LOGOS (Радек), 2000. – 184 с.
3. Илстер Дж. Возможность осуществления рациональной политики / Дж. Илстер // Современная политическая теория. – М., 2001. – С. 165–203.
4. Поппер К. Открытое общество и его враги : в 2 т. / К. Поппер. – М. : Феникс ; Культурная инициатива, 1992–1992. – Т. 1. – 1992. – 448 с. ; Поппер К. Открытое общество и его враги : в 2 т. / К. Поппер. – М. : Феникс ; Культурная инициатива, 1992–1992. – Т. 1. – 1992. – 526 с.
5. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм. – М. : Прогресс, 1989. – 272 с.